

Orwell'in Ekonomi-Politik Mirası

Adem Levent¹

Abstract: Literature and economy relations generally are being built over literature and capitalism relationship. The subjects such as capital accumulation's negative effect on workers and the endeavors to breaking this effect by the workers, estrangement of the workers as a result of excessive work hours, poor living conditions, and the usage of women and children labors compose the main theme of the literature and economy relations. The Charles Dickens's, John Steinbeck's, Jack London's and Thomas Mann's works are valuable in aspect of analyzing the trauma in social surroundings which is created by capitalism. In contrast, George Orwell builds the literature and socialism/socialism criticism relationship rather than literature and capitalism relationship approach. Orwell discusses the equality and freedom ideologies in his works. In this sense, the actual theme is being discussed by Orwell is the "equality" which is coming with socialism destroys the "freedom" and the "freedom" which is coming with capitalism destroys the "equality".

Keywords: The Soviet Union, totalitarianism, the audit, equality, freedom, centralized planning.

Özet: Edebiyat ve iktisat ilişkisi genelde edebiyat ve kapitalizm ilişkisi üzerinden kurulmaktadır. Sermaye birikiminin işçiler üzerindeki olumsuz etkisi ve bu etkinin işçiler tarafından kırılma çabaları, aşırı çalışma saatlerinin işçiler üzerinde yaratmış olduğu "yabancılaşma", kötü yaşam koşulları, kadın ve çocuk emeğinin kullanımı gibi konular edebiyat ve iktisat ilişkisinin ana temalarını oluşturmaktadırlar. Charles Dickens, John Steinbeck, Jack London ve Thomas Mann gibi yazarların eserleri kapitalizmin sosyal çevrede yarattığı travmaları tahlil etmeleri yönünden kıymetlidir. George Orwell ise edebiyat ve kapitalizm ilişkisi yaklaşımının aksine, edebiyat ve sosyalizm/sosyalizm eleştirisi ilişkisi kurmaktadır. Orwell eserlerinde eşitlik ve özgürlük ideallerini tartışmaktadır. Sosyalizmle gelen "eşitliğin" "özgürlüğü" ve kapitalizmle gelen "özgürlüğün" de "eşitliği" yok etmesi, Orwell'in tartıştığı asıl temalardır.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, totalitarizm, denetlenme, eşitlik, özgürlük, merkezi planlama.

---

¹ Muş Alparslan Üniversitesi, a.levent@alparslan.edu.tr

“Eğer kendilerine matematiksel olarak doğrulanmış mutlak mutluluğu getirdiğimizi anlayamazlarsa onları mutlu olmaya zorlamak görevimizdir. Ama silahlara başvurmadan önce, sözün gücünü deneyeceğiz... Yaşasın Tek Devlet! Yaşasın Sayılar! Yaşasın Velinimet!” (Zamyatin, 2011: 17–18).

Yevgeni Zamyatin

Giriş

Edebiyat dergisi Notos Öykü, 2008 yılı 8. sayısında “Türkiye için yüzyılın 40 büyük romancısı soruşturması” adı altında bir incelemeyapmıştı. Notos Öykü Dergisine bu incelemeyi yaptıran ilham, 2008 yılının Ocak ayında Times Gazetesinin 1945’ten günümüze “en iyi” 50 İngiliz yazarını seçmiş olduğu çalışmaydı. Times Gazetesinin bu incelemesine göre George Orwell, Philip Larkin’dan sonra “en iyi” ikinci İngiliz yazarı seçilmişti. Kuşkusuz Orwell’a bu haklı takdiri kazandıran büyük edebi kişiliğiydi. Edebi kişiliğinin yanında Orwell’a dünya çapında bir ün ile takdir kazandıran ve yer yer de şiddetli eleştiriler getirilmesinin diğer bir sebebi, Hayvan Çiftliği ve 1984 adlı romanları yazmasıydı. Soğuk Savaş döneminin çatışmacı ikliminde yazılan bu iki roman, Batı dünyası tarafından Sovyetler Birliği’ne karşı kara propaganda amaçlı kullanılmış olma ihtimalini barındırmaktaydı (Zileli, 2009).

Orwell, adı geçen romanlarıyla edebiyat dünyası için olduğu kadar ideolojik dünya için de birer kült eser bırakmıştı. Orwell’in çabaları edebiyat ile diğer sosyal disiplinler (felsefe, siyaset bilimi, ekonomi-politik vs.) arasında bir ilişkinin kurulması için önem arz etmekteydi. Genelde Orwell’in çalışmaları üzerinden edebiyat ve politika ilişkisi kurulmakta; totalitarizm, Sovyetler Birliği eleştirisi gibi temalar işlenmekte ama edebiyat ve iktisat ilişkisi çok nadir kurulmakta veya hiç kurulmamaktaydı. Buna karşın edebiyat eserleri iktisat çalışmaları için zengin ve çeşitli malzemeler sunmaktadır. Edebiyat ve iktisat ilişkisinin kurulması bu malzemenin işlenmesi ve iktisadi bir faaliyetin anlaşılması için önem arz etmektedir. Ülkemizde de Sabri F. Ülgener zihniyetin (iktisadi zihniyet) anlaşılması için edebiyat, sanat, din gibi alanların bilinmesini zorunlu görmekte ve iktisadi analizde rakamların, istatistiki bilgilerin insanı çoğunlukla devre dışı bıraktığını savunmaktadır. İnsani

bir etkinliğin matematiksel araçlarla ifade edilmesinin ekonomik düzenin insan faktöründen soyutlanması anlamına geleceğini savunan Ülgener, Alexander Rustow, Werner Sombart ve son olarak da Max Weber'in izinden giderek bir zihniyet (iktisadi zihniyet) analizi sunmaktadır (Ülgener, 2006: 7).

Biz de bu gerçeklikten yola çıkarak edebiyat ve iktisat ilişkisini Orwell'in 1945 yılında yazmış olduğu *Hayvanlar Çiftliği* ve 1949 yılında da yayınladığı 1984 adlı eserleri üzerinden oluşturmaya çalışacağız. Çalışmamızın amacı Orwell'in eleştirel mirasından faydalanarak edebiyat ve iktisat ilişkisini edebiyat ve sosyalist iktisat ilişkisi üzerinden kurma denemesi yapmaktır.

Gerçekten Metafora: Hayvan Çiftliği

Orwell'in *Hayvan Çiftliği* romanı, Sovyetler Birliği'nde devrimin yozlaşmasını anlatan fâbl türünde yazılmış bir hiciv eserdir. Eserin İngilizce aslının alt başlığı "Bir Peri Masalı" şeklindedir (Orwell, 1989). 1995 yılında Rasim Özdenören kitabın içeriğinden esinle kendi yorumunu da katarak yaptığı çeviride eserin alt başlığı "Domuzlar Diktatoryası" olarak geçmektedir (Orwell, 1995).² Aslında roman, bir peri masasının diktatörlüğe (ç)evirilişinin hikâyesidir. Alegorik bir anlatıma sahip olan kitap, Sovyetler Birliği, kapitalizm, burjuvazi, sosyalizm, proletarya diktatörlüğü gibi kavramlara göndermelerle doludur. Şimdi kitaptaki bu metaforların işaret ettiği "gerçekliklere" yakından bakmaya çalışalım.

Kitabın başında yaşlı domuz Major (Lenin kastediliyor olsa gerek) çiftlikteki hayvanları örgütlemek için şöyle bir konuşma yapar:

"... emeğimizin mahsulü olan hemen hemen her şey insanlar tarafından çalınmaktadır. İşte, yoldaşlar bu bütün meselelerimizin cevabını teşkil eder. Bunu tek kelimeyle özetleyebiliriz: İnsan. İnsan, bizim tek gerçek düşmanımızdır. İnsanı ortadan kaldırın, o zaman açlığın ve tahammül edilmez çalışmanın temel sebebi de ebediyen ortadan kalkacaktır... İnsan hiçbir fazla yaratmadan sadece istihlak eden tek yaratıktır... Yoldaşlar, hayatta başımıza gelen bütün belaların insan cinsinin zulmünden doğduğu apaçık değil mi? Yoldaşlar size mesajım: İsyan! Biz hayvanlar arasında tam bir birlik, mücadele, tam bir yoldaşlık olmalıdır. Bütün insanlar düşmandır. Bütün hayvanlar yoldaştır." (Orwell, 1995: 13–15).

---

² *Hayvan Çiftliği*'nin Türkçede Rasim Özdenören çevirisinin dışında da muhtelif çevirileri bulunmaktadır. Eserin çeşitli çevirileri ve tenkidi için bkz. Kamil Günay, *George Orwell'in Hayvan Çiftliği Adlı Eserinin Türkçeye Çevirilerinin Eleştirisi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2007.

Major'un bu konuşması insanları burjuvaziyle hayvanları da proleterya ile eşleştirecek şekilde yorumlanabilir. Kitaba göre tüm kötülüklerin anası kapitalizm (burjuvazi/insanlar) ve tüm iyiliklerin anası da sosyalizmdir (proletarya/hayvanlar). İnsanı (burjuvazi) ortadan kaldırmakla eşitlik ve özgürlüğün geleceğine dayanan bu düşüncenin köklerini sosyalizmde bulmak mümkündür. Eserdeki insan ve hayvan dikotomisi sınıf savaşının fabl türünde ifadesidir denebilir. Komünist Manifesto'nun girişinde tüm insanlık tarihi, sınıf mücadelesi tarihi olarak ele alınmıştır (Marx and Engels, 2008: 33). Eserde de insan ve hayvan ikiliği antagonist bir çelişki şeklinde sunulmaktadır. Yukarıdaki "isyan" mesajı da sosyalist düşüncedeki "devrim" kavramına karşılık gelecek biçimde okunabilir. Bu kavramların sosyalist düşünce içinde neye karşılık geldiklerinin çözümlenmesi, romanın 1917 Devrimini ve SSCB'yi ele aldığı gösterir. Ayrıca emeğin tek başına bir değer olduğu ve emeğe üretmeksizin el koyan insan/sermayedar yaklaşımı Marksist değer kuramının önemli bir parçasıdır. Değer kavramları (artı(k)-ürün ve artı-emek) genel olarak Marksist ekonomi kuramının temelidir. Ve aynı zamanda da değer kavramları Marksist toplumbiliminin de temelini oluşturur (Mandel, 1998: 22).

İhtiyar Major'un hayvanları örgütlemesi neticesinde çiftlikteki hayvanlar Beylik Çiftliği'ni ele geçirir ve çiftlik sahibi Mr. Jones'u kovarlar. Burada Major'un dile getirdiği şey, animalizm/hayvanizm (sosyalizm şeklinde de okunabilir) insanlığı alt etmiş ve iktidarın sahibi olmuştur. Major'un öğretisi sonucu animalizmin ilkeleri çiftlikte şu şekilde oluşur:

- “1. İki ayakla yürüyen herkes düşmandır.
2. Dört ayakla yürüyen veya kanatları olan herkes dosttur.
3. Hiçbir hayvan elbise giymeyecektir.
4. Hiçbir hayvan yatakta uyumayacaktır.
5. Hiçbir hayvan alkol içmeyecektir.
6. Hiçbir hayvan başka bir hayvanı öldürmeyecektir.
7. Bütün hayvanlar eşittir.” (Orwell, 1995: 31).

Yukarıdaki ilkelerin sosyalizmin temel ilkeleri olduğunu düşünebiliriz. Uzlaşmaz çelişki (hayvan-insan dikotomisi), sınıfa has özellikler (hiçbir hayvan bir diğer hayvanı öldürmeyecek), sınıf içi dayanışma (tüm hayvanlar dosttur), burjuvazi karşıtlığı (tüm iki ayaklılar düşmandır), burjuva adetlerinin hor görülmesi (hayvanların insanların adetlerinden uzak durması) ve elbette ki işçilerin eşitliği (bütün hayvanlar eşittir). Eserin ilerleyen bölümlerinde bu ilkelerin zamanla değiştiğini gözlemlemek zor olmayacaktır.

Devrim gerçekleştikten ve ilkeler belirlendikten sonra, hayvanların insanlardan farkını ortaya koymak ve rüşünü ispatlamak için çiftlik içinde sürekli bir çalışma başlar. Amaç mahsulü insanlardan önce kaldırmaktır. İnsanların tekrar gelmemesi için hayvanların çok çalışması gerekmektedir. Fakat devrim öncesi çalışmadan farklı olarak hayvanlar kendileri için daha çok çalışmaktadırlar. Bu durum hayvanları memnun etmektedir. Hayvanlar arasında çiftlik yönetimini ele geçiren domuzlar ayrıcalıklı sınıf olmaya başlar ve mahsulden daha fazla ürün alır. Pastadan, daha fazla pay alan domuzlar, bu durumun temel sebebinin kendilerinin “kafa işçileri” olmalarına bağlar ve diğer hayvanların bu duruma razı olmalarını salık verir. Zira hayvanlar buna razı gelmezlerse domuzlar, Jones’un geri geleceği tehdidiyle hayvanları uyarır. Böylece çiftlikteki tüm “eşitsizlikler” meşru olur (Orwell, 1995: 43).

Romanda domuzların “kafa işçileri” olmalarının Marksist literatürdeki kafa emeği-kol emeği ayırımına işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bu ayırım Marx düşüncesinde de bulunabilir. Marx’a göre iş bölümünün gelişiminin çeşitli aşamaları, bir o kadar farklı mülkiyet biçimlerini temsil eder. Yani çalışmanın konusu, aletleri ve ürünleri bireylerin kendi aralarındaki ilişkileri de belirler. Yalnız komünizmde bu durum kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Fakat animalist/sosyalist devrim sonucu oluşan Hayvan Çiftliği’nde bu ayırım ortadan kalkmamıştır. “Kafa işçisi” olma ayrıcalığı devam etmiştir. Etienne Balibar’a göre Marx düşüncesinde kafa emeği-kol emeği ayırımının ya da entelektüel ayırımın bulunması Marx’ta ütöpik unsurların bulunduğuna işaret eder (Marx ve Engels, 2010: 40; Balibar, 2010: 69). Modern iktisat düşüncesine göre de iş bölümü artan verimliliğin gereğidir. Neo-klasik iktisat iş bölümünü verimlilik hedeflerine ulaşmak için gerekli örgütlenme biçimi olarak ifade eder. İş bölümü Marksist iktisat kuramında da önemli bir yer tutar. Marksist iktisat doktrini de iş bölümünü teknik gelişmenin doğal bir gereği olarak ele alır ama bu gereğin toplumsal sonuçlarının eleştirisini ifade ederek egemen iktisat doktrinlerinden ayrılır. Yine de Marx, tüm toplumsal birlikliklerin özünde iktisadi işbölümü üzerine kurulduğuna inanır (İnsel, 2000: 13–22).

Romana tekrar dönersek, domuzların çiftlikteki yönetimleri Snowball ile Napoleon arasında bir liderlik rekabeti başlatır. Napoleon’un aksine Snowball, daha “teknik” düşünen ve “proje” üreten bir domuzdur. Bu özellikleri nedeniyle Snowball, çiftliğin işlerinin görülmesi için bir “yel değirmeni”nin kurulmasını önerir. Ancak Napoleon başlangıçta bu fikre karşı çıksa da Snowball’ın çiftlikten kovulmasından sonra bu fikri uygulamaya koyar (Orwell, 1995: 56–58).

Çiftlikteki yel değirmeni inşası etrafında hayvanların tüm enerjilerini harcamaları ve insan yönetimindeki komşu çiftliklerle rekabete girmeleri, Sovyetler Birliği’nin ağır sanayi

hamlesine yorumlanabilir. Bilindiği gibi Sovyetler Birliği ağır sanayiye dayalı merkezi bir bürokrasiyle yönetilmiş ve ekonomik modernleşmeyi/kalkınmayı hedef almıştır (Başkaya, 2000: 28). SSCB, merkezi ve planlı ekonomisinin sonucu oluşan bürokrasisiyle Marksist bir Taylorizm pratiği sunmuştur. Ancak sosyalizmin başlıca ölçütü haline gelen “planlama” ya da ağır sanayi öncelikli hızlı sanayileşme hakkında Marx ve Engels’in yazılarında hiçbir tartışmanın bulunmaması ise oldukça tuhaftır (Hobsbawm, 2008: 508).³ Romanda sunulduğu şekliyle yel değirmeni bu amacı ifade eder fakat yapımı başarısızlıkla sonuçlanmış ve hayvanlara aşırı çalışmanın dışında herhangi bir getiri sunmamıştır. Hayvanlar, domuzlar yönetimi döneminde insanların yönetimi döneminden daha fazla çalışmışlardır ve domuzlar yönetiminde dehşet ve korku içinde yaşamışlardır. Oysaki ihtiyar Major’un çizdiği istikbal tablosunda herkes eşitti, herkes gücünün yettiği kadar çalışıyordu, güçlüler zayıfları himaye ediyordu. Fakat tüm bunlar gerçekleşmemiş ve hatta Hayvan Çiftliği dönemi Jones dönemiyle aynı olmuştu (Orwell, 1995: 96).

Bu gelişmelerden sonra domuzlar insan türüyle ilişkileri geliştirip yönetimlerini kurumsallaştırınca animalizmin/hayvanizimin yedi ilkesi ters yüz edilmeye ve ilkeler domuzların “çıkarlarına” uygun bir tarza dönüştürülmeye başlamıştır:

“Hiçbir hayvan başka bir hayvanı öldüremez meğerki bir sebep ola.

Hiçbir hayvan aşırı derecede alkol içemez.

Dört ayak iyi, iki ayak daha iyi!

Bütün hayvanlar eşittir fakat bazı hayvanlar diğerlerinden daha eşittir.” (Orwell, 1995: 144–145).

Hayvan Çiftliği ile komşuları arasında mevcut olan ve mevcut olması gereken dostça ilişkiler öncekinden farklı olarak şuydu: “Domuzlarla insanlar arasında herhangi bir menfaat zıtlığı ne vardı, ne de olabilirdi”. Hatta Napoleon komşu çiftlik sahipleri ile yemekte şunu dile getirmişti: “Eğer sizin karşınızda uğraşmaya mecbur olduğunuz aşağı derecede hayvanlarınız varsa, bizim de aşağı sınıflarımız var!” (Orwell, 1995: 148). Bu durum hayvan/insan dikotomisinin kalktığını ve Hayvan Çiftliği’nde de sınıfsal hiyerarşinin oluştuğunu göstermektedir. Artık öteki hayvanlar için domuzlar ve insanlar arasındaki fark ortadan kalkmış ve hangisinin hangisi olduğunu ayırt etmek imkânsızlaşmıştı.

³Merkezi planlama ve ağır sanayiye dayalı kalkınma tartışmalarının Marx ve Engels’in yazılarında bulunmaması, bu iki yazarın “ütöpik” bir gelecek tasavvurundan kaçınmaları şeklinde yorumlanabilir (Bottomore, 2005, 184).

Hayvanlar Çiftliği esas alındığında Orwell için Sovyetler Birliği “gerçeği”, eşitlik idealinin devrim öncesi dönemini aratır şekilde yozlaşarak edebi bir metafora dönüşmüş ve bu metafor Orwell’in 1984 eseri ile gelecek modern devlet için “gerçekleşmiştir.”

Metafordan Gerçeğe: 1984

Orwell’in 1984 adlı romanı İkinci Dünya Savaşı sonrası edebiyatın bütün bir kuşakta iz bırakan büyük eserlerinden bir tanesidir. 1984, “Reel sosyalist” ülkelerde sadece bir bilim kurgu romanı olarak kalmayıp, aynı zamanda komünist “yönetimin gerçek doğasının” genelde bir açıklık ve gerçeklikle betimi olarak ele alınmaktadır (Keane, 2004: 297).

“Büyük Birader her yeredir... Uyurken ya da uyanırken, çalışırken ya da yemek yerken, içeride ya da dışarıdayken, banyoda ya da yataktayken, fark etmezdi, kaçamazdınız. Kafatasızın içindeki birkaç santimetreküp dışında, hiçbir şey size ait değildi.” (Orwell, 2004: 30).

Romanda dile getirilen denetle(n)me, düşünce polisi, tek liderli (büyük birader/big brother) ve tek partili (iç parti/komünist parti) yönetim, ortak mülkiyet, bireysel özgürlüğün yok oluşu, eşitlik ile İngsos (İngiliz sosyalizmi=Sovyetler Birliği) kavramları, sosyalizm ve totalitarizm tartışmalarını hatırlatmaktadır. Tam da bu noktada Orwell’in disütopik dünyasını ya da sosyalizm ve totaliter sistem ilişkisini anlamak için Leszek Kolakowski ile Friedrich A. von Hayek’in totalitarizm/totaliter sistem değerlendirmelerini yardıma çağırabiliriz.

Bazı entelektüellere göre totaliter sistemin “özünü” oluşturan şeyin ne olduğunu tek kelimeyle özetlemek gerekirse bu, kurumsallaşmış yalan olarak ideolojinin üstünlüğü olacaktır. Kolakowski, totaliter sistemde yalanın işlevini en net epistemolojik açıklamasını sunmaktadır. Sistem hakikatin ölçütünü ortadan kaldıracak ve yalan sistemin varoluşsal bir parçası olacaktır. Kolakowski’ye göre bu durum “yeni bir medeniyet”tir. “Masum yalanlar”dan ziyade büyük Y’li bir “yalan medeniyeti”dir totaliter sistem (Keane, 2004: 298).

“...Ama bir kez bu asgari zorunlulukları yerine getirdiklerinde, gerçeği, evirip çevirip, istedikleri biçime sokabilirler... Savaş gerçek olmasa bile, anlamsız değildir. Tüketilebilir mallar artığını erittiği gibi, hiyerarşik bir toplum için gerekli olan ruhsal havayı sürdürmeye de yarar. Savaş görüldüğü gibi bir ülke içi sorundur... Sürekli bir barış, sürekli bir savaşa aynı kapıya çıkardı... Parti sloganının gerçek anlamıdır: Savaş Barıştır.” (Orwell: 2004: 161–162).

Görüldüğü gibi Orwell'in betimlediği dünyada gerçekle yalan iç içe geçmiştir ve sloganların yönlendirdiği bir toplum oluşmuştur. Kolakowski'nin yalan medeniyeti kavramı 1984'ün çizdiği tabloya tam olarak oturmuştur. Savaşın ve barışın aynılaştığı, geçmiş ile geleceğin şimdiden üretildiği, bütün tarihin bir yapboz tahtasına döndüğü, korku, nefret ve acının egemen olduğu bir dünyadır 1984. Ayrıca yalanın sistematik üretiminin dışında 1984'de sistemin totaliter vasfı dil üzerinden oluşturulmaktadır.

“Yenikonuş, İngsos'tur, İngsos'da Yenikonuş... Yenikonuşun tüm amacının, düşünce sınırlarını daraltmak olduğunu görmüyor musun? Sonunda düşünce suçunu olanaksızlaştıracağız, çünkü sonunda, onu anlatacak sözcükler kalmayacak... Sözcük sayısı her yıl biraz daha azalacak ve bilincin alanı her yıl biraz daha daralacak.” (Orwell, 2004: 49).

Yenikonuş Okyanusya'nın 2056'daki resmi dilidir. 1984 yılında tam olarak toplumda iletişimi sağlamasa da 2056 yılında herkes bu dili kullanmak zorunda kalacaktır. Yani Okyanusya'da her şey yalan üzerinden meşrulaştırılmamaktadır. Dil de ideolojik bir aparat gibi kullanılmaktadır: “Bilgisizlik kuvvettir.” Çiftdüşün, düşüncü, doğrubak, bolbak, sevbak gibi kavramlar Yenikonuş dilinin anahtar kavramlarıdır. Düşünce sözcüğü Yenikonuşta yer almamaktadır. Çünkü düşünce sözcüklere bağımlıdır. Düşüncenin kısıtlanması sözcüklerin daraltılmasıyla eş anlamlıdır.

Hayek ise, sosyalizmin doğal olarak bir totaliter sisteme dönüşeceğini savunmaktadır. Zira onun için planlı veya merkezi planlamaya dayalı ekonomik kolektivizmin sonucu totalitarizmdir. Çünkü Hayek'e göre özel mülkiyete sahip olma özgürlüğü sosyal ve siyasal özgürlüklerin temelini oluşturur. Şayet bir toplumda ortak mülkiyet mevcutsa o toplumun köleliğe ya da totalitarizme gitmesi ileri derece de mümkündür. Liberal doktrininin ise bir defaya mahsus olarak tespit edilmiş sabit kaideleri yoktur. Bir temel prensibi vardır: işlerin kendiliğinden doğan (spontane) sosyal düzen içinde görülmesi (Hayek, 2004: 18–22).

Hayek'in dile getirdiği bu düşünceler merkezi planlama, kurucu rasyonalite ve spontane düzen kavramlarının Sovyetler Birliği üzerinden tartışılmasına vesile olmuştur. Ayrıca sosyalist doktrin ile pratik arasındaki ilişkinin de tartışıldığı görülmektedir. İnsan ve topluma ilişkin bütün genel düşünce sistemleri pratik bir etki kazandıkları zaman tasarlanmamış sonuçlara yol açar. Marksizmin yarım yüzyıllık uygulama tarihi, Avusturya Okulu'nun önemli temsilcilerinden Böhm-Bawerk'ın Marx'ın ekonomik kuramının “yanlışlarını” tespit etmesinden, ardılları Ludwig von Mises ve Hayek'in sosyalist sistemin

kaynak tahsisindeki “başarısızlıklarını” açıklayan görüşlerinden daha fazla etkili olmuştur (Gray, 1996: 85–86).

Ayşe Buğra'nın da belirttiği gibi Hayek için olduğu kadar Popper içinde holizm, yalnız holist dünya görüşünü (kolektivizm) besleyen bir yaklaşım olarak değil, bilimsel bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki düşünür için de bu yaklaşım, piyasa toplumlarının bireyciliğinin karşısında, toplumsal değerlerin birey ve bireyin refahı açısından değil, “toplumun çıkarları” açısından belirlendiği bir toplum savunuculuğuna dönüşme özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla holizm, bir yöntem olarak içerdiği sakıncaların ötesinde, siyasal olarak kötü çağrışımlar yapan bir kavram olarak yorumlanıp dışlanmaktadır. Hayek, ekonomik durumla ilgili olarak bilinmesi gereken her şeyi hiç kimsenin bilemeyeceğini öne sürmektedir (Buğra, 2011: 199–202). Yani Hayek, pozitivist monizmin eleştirisinden yola çıkarak totalitarizm tehlikesine de işaret etmektedir.

Hayek'in görüşlerinin aksine Oskar Lange ve Otto Neurath'a göre, üretim araçlarının özel mülkiyet nesnesi olmadıkları bir toplumda, merkezi planlama yöntemleriyle serbest piyasada oluşacak fiyatların tespit edilmesi ve bu fiyatların oluşturduğu kaynak dağıtım mekanizmasının işlerliğe kavuşturulmasıyla tam rekabet piyasası dengesinin gerçekleştirilmesi mümkündür. Böylece adil bir bölüşüm sağlanabilir (Buğra, 2011: 204).

Orwell Sovyetler Birliği ve totalitarizm ilişkisini sosyalizmin yozlaşması şeklinde ele alırken Hayek bu durumu yukarıda ifade edilenlerden de anlaşıldığı üzere sosyalizmin ana prensiplerine bağlamıştır. Hayek'in aksine Orwell'da sosyalizme ütöpik de olsa bir bağlılık görebiliriz. Zira 1984'te “Eğer bir umut varsa, diye yazdı Winston, proleterlerdedir” diyerek umudunu dile getirmişti. Orwell Okyanusya'yı (SSCB) devirecek gücü yine proleterlerde görmüştü. Bu durum Orwell'in sosyalizme gönülden de olsa bağlılığını göstermektedir.

Son olarak sosyalist düşüncede yer alan proletarya diktatörlüğü kavramının da Orwell tarafından tartışıldığı görülmektedir. Orwell:

“Kimse yönetime onu bırakmak için geçmez. İktidar araç değil, amaçtır. Kimse bir devrime bekçilik etmek için diktatörlük kurmaz; devrim diktatörlüğü kurmak için yapılır. Baskı kurmanın amacı baskı kurmaktır. İşkencenin amacı işkencedir. İktidarın amacı iktidardır.” (2004: 213).

Lenin tarafından dile getirilen “proletarya diktatörlüğü” yukarıda da alıntılıdığımız pasajın gösterdiği gibi Orwell tarafından eleştirilmektedir. Lenin “proletarya diktatörlüğü” kavramını devlet tanımı ve devletin “sönümlenmesi/sönmesi” bağlamında ifade etmiştir. Ona

göre devlet sınıf karşıtlıklarının önlenemez boyuta ulaştığında ortaya çıkan bir baskı aygıtıdır ve proleterler zora dayanarak bu baskı aracını ele geçirirler. Akabinde proleterler, tüm devlet mülkiyetini toplumsallaştırmak ve burjuva kalıntılarını yok etmek için geçici süreliğine bir “proletarya diktatörlüğü” kurarlar. Böylece devlet “sönümlenir” ve herhangi bir sınıfa ihtiyaç kalmaz çünkü tüm mülkiyet toplumsallaşmıştır ya da üretim araçları devlet mülkiyetine geçmektedir. Bundan dolayı “proletarya diktatörlüğü”ne de ihtiyaç kalmaz, proletarya kendi kendini ortadan kaldırır. Sonuçta devlet de ortadan kalkar, yani devlet söner (Lenin, 2003: 20–24). Görüleceği gibi Lenin’in “proletarya diktatörlüğü” bir geçiş sürecini ifade etmektedir. Fakat Orwell’in da vurguladığı gibi bu “geçiş süreci” hiçbir zaman sonlanmamış aksine mutlaklaş(tırıl)mıştır. Orwell’a göre kimse yönetimi bırakmak için devrim yapmaz; iktidar, iktidar içindir. 1984 romanı, bize Sovyetler Birliği tecrübesinden yola çıkarak proleterlerin devrimi sonucu ele geçirilen devletin sönümlenmediğini/sönmediğini bilakis daha çok büyüdüğü ve totaliterleştiğini göstermiştir. Bu bakımdan doktrin ve pratik arasında sürekli dile getirilen ilişki/ilişkisizlik 20. Yüzyıl Marksist tecrübenin ele alınması açısından oldukça önemlidir.

Bu bağlamda Orwell’in 1984 ile anlatmış olduğu eşitlik idealinin özgürlük idealini tamamen ortadan kaldırdı(an) metafor, Orwell’dan sonraki kuşak olan bizler için gerçeğe dönüşmüştür diyebiliriz.

Sonuç Yerine

Edebiyat ve iktisat ilişkisi genelde edebiyat ve kapitalizm ilişkisi üzerinden kurulmaktadır. Sermaye birikiminin işçiler üzerindeki olumsuz etkisi ve bu etkinin işçiler tarafından kırılma çabaları, aşırı çalışma saatlerinin işçiler üzerinde yaratmış olduğu “yabancılaşma”, kötü yaşam koşulları, kadın ve çocuk emeğinin kullanımı gibi konular edebiyat ve iktisat ilişkisinin ana temalarını oluşturmaktadırlar. Charles Dickens, John Steinbeck, Jack London ve Thomas Mann gibi yazarların eserleri kapitalizmin sosyal çevrede yarattığı travmaları tahlil etmeleri yönünden kıymetlidir. George Orwell ise edebiyat ve kapitalizm ilişkisi yaklaşımının aksine, edebiyat ve sosyalizm/sosyalizm eleştirisi ilişkisi kurmaktadır. Orwell’in alegorik bir dille anlattığı temalar, merkezi planlama, ağır sanayi hamlesi ve kalkınma, devlet denetimi yoluyla özel yaşamın ihlali, “proletarya diktatörlüğü” gibi “reel sosyalizm”in ekonomik yönüne işaret etmektedir.

Louis Althusser ve öğrencisi Etienne Balibar 1960’lı yıllarda “Kapital’i Okumak” adlı altında yeni bir Marx okuması gerçekleştirmişlerdir. Amaçları Kapital’i tekrar okuyarak Marx

düşüncesinden Stalinist tecrübenin soyutlanmasını sağlamaktır. “Epistemolojik kopuş” bu okuma çabasının anahtar kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Althusser’e göre bu okuma çabasında “masum okuma” diye bir şey olmadığı için ister felsefi ister ideolojik olsun hiçbir okuma serüveni masum değildir. Dolayısıyla her türlü okuma serüveni suçlu bir okumadır (Althusser ve Balibar, 2007: 25). Althusser’in bu yaklaşımını esas alırsak bizim de Orwell’in iki romanı üzerinden yaptığımız bu okuma çabası masum olmayabilir. Ekonomik, ideolojik veya felsefi olması okumanın suçlu olmadığı anlamına gelmez. Çalışmamız boyunca Orwell’in iki romanını “suça bulaşma” adına okuyarak edebiyat ve iktisat ilişkisi kurma denemesi yaptık. Her ne kadar Orwell’in disütopik dünyasında sosyalizm eleştirisi büyük bir yer tutsa da onun sosyalizme ve proletaryaya kuramsal olarak inandığını söylemek zor değildir. Sosyalist teori ve pratik arasındaki ilişkinin veya ilişkisizliğin Sovyetler Birliği özelinde vuku bulması, Orwell’in düşüncesini derinden sarsmıştır.

Agnes Heler ve Ference Feher’e göre İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da ardi ardına üç kuşak yaşamıştır. Birincisi varoluşçu kuşak, ikincisi yabancılaşma kuşağı ve üçüncüsü de postmodernist kuşaktır. Bu üç kuşak da modern kültürel dalgalarıdır. İkinci hareket/kuşak ilkenden, üçüncü hareket/kuşak da ikincisinden doğdu. İlki savaşın hemen sonrasında doğdu ve 1950’li yıllarda doruk noktasına ulaştı. Bu varoluşçu kuşak ilk ve en dar olanıydı. Temsilcisi J.P. Sartre’dı. Savaşın şekillendirdiği bu kuşak karamsardı. Bu varoluşçu kuşağa göre, özgürlük politikleşmek zorundaydı. Ayrıca sömürgecilik ve dekolonizasyon deneyimi bu kuşağın üzerinde çok etkili oldu. Bu deneyim, özgürlüğün politikleşmesi ve Batı burjuva kültürünün görelileşmesinin birleşmesiyle oluşmuştu (1993: 196–198). Orwell, İkinci Dünya Savaşı sonrası karamsarlığının tipik bir temsilcisidir. Hem Hayvan Çiftliği’nde hem de 1984’te biteviye bir karanlık gelecek vardır ve karamsarlık en yüksek seviyededir. Fakat Orwell’in betimlediklerinin aksine Sovyetler Birliği çökmüş ve “karanlık” “aydınlığa” evrilmiştir.

Yukarıda anlatılanlara ilave olarak Orwell, sadece Stalin dönemi Rusya’sını tanımlamakla kalmamakta modern devletin totaliter vasfına da açıklık getirmektedir. Pratik olarak sosyalizmin uygulanma alanı ortadan kalktı fakat 1984’ün denetle(n)me, tele-ekran, simülasyon, dezanformasyon, geçmişin şimdi olarak kavranması gibi totalitarizme ait yöntemler, ister liberal devlet isterse de demokrat devlet tecrübesi olsun, hala yaşa(n)maktadır. Kuşkusuz modern dünyanın negatif ütopya ya da disütopya şeklinde değerlendirmesi Orwell ile sınırlı değildir. Yevgeni Zamyatin’in Biz’i ve Aldous Huxley’in Cesur Yeni Dünya’sı da disütopya kategorisi içerisinde değerlendirilebilir. Bu üç disütopik eser de modern insanın ruhunun zayıflığını ve yalnızlığını göstermesi açısından birbirlerine

benzemektedir. Bu bakımdan Zamyatin, Orwell ve Huxley'in selefi olarak görülebilir (Fromm, 1977: 316). Zamyatin Biz'i 1920 yılında yazdı ve o zamanlar Sovyetler Birliği yeni kurulmuştu. Dolayısıyla Zamyatin'e negatif ütopya yazma ilhamını veren Sovyetler Birliği değil (çünkü Stalin iktidara bile gelmemiştir), 20. yüzyılın ilk yarısının karamsar modern dünyasıydı. Huxley ise Cesur Yeni Dünya'yı 1940'lı yıllarda endüstri toplumunu tasvir etmek için ABD'de kaleme almıştı. Doğal olarak bu üç disütopik eser, modernizm sonucu oluşan gerek liberal gerekse sosyalist karakterli olsun, mevcut dünyanın resmini çizmişlerdir.

Son tahlilde, Orwell eserlerinde eşitlik ve özgürlük ideallerini tartışmaktadır. Sosyalizmle gelen "eşitliğin" "özgürlüğü" ve kapitalizmle gelen "özgürlüğün" de "eşitliği" yok etmesi, Orwell'in tartıştığı asıl temalardır. Bu tecrübe esas alındığında eşitlik ve özgürlük ideallerinin birlikte bulunduğu bir toplumsal sistemin varlığı ise ütopya olarak kabul edilebilir.

Kaynakça

- Althusser, L. ve Balibar, E. (2007) *Kapital'i Okumak*, (Çev. A. Işık Ergüden), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Balibar, E. (2010) *Marx'ın Felsefesi*, (Çev. Ö. Laçiner), İstanbul: Birikim Yayınları, 4. Basım.
- Başkaya, F. (2000) *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: İmge Kitabevi, 3. Basım.
- Bottomore, T. (2005) *Ekonomik Planlama Maddesi*, (Marksist Düşünce Sözlüğü içinde), İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım.
- Buğra, A. (2011), *İktisatçılar ve İnsanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Basım.
- Fromm, E. (1977) *1984*, (Afterwords), London: Penguin Signet Classic.
- Gray, J. (2004) *Post-Liberalizm*, (Çev. M. Günay), Ankara: Dost Kitabevi.
- Günay, K. (2007) *George Orwell'in Hayvan Çiftliği Adlı Eserinin Türkçeye Çevirilerinin Eleştirisi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hayek, F. A. Von (2004) *Kölelik Yolu*, (Çev. T. Feyzioğlu ve Y. Arsan), Ankara: Liberte Yayınları.
- Heler, A. ve Feher, F. (1993) *Postmodern Politik Durum*, (Çev. Ş. Argın, O. Akınhay), Ankara: Öteki Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2008) *Kısa 20. Yüzyıl (Aşırılıklar Çağı)*, (Çev. Yavuz Alagon), İstanbul: Everest Yayınları, 4. Basım.

- İnsel, A. (2000) *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2. Basım.
- Keane, J. (2004) *Sivil Toplum ve Devlet*, (Çev. L. Köker, A. Çiğdem, M. Küçük, E. Akın, A. Bora, A. Nur), Ankara: Yedi Kıta Yayınları.
- Lenin, V.İ. (2003) *Devlet ve İhtilal*, (Çev. Kenan Somer), Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 9. Basım.
- Mandel, E. (1998) *Marksist Ekonomi Kuramına Giriş*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Basım.
- Marx, K. and Engels, F. (2008) *The Communist Manifesto*, London: Pluto Press.
- Marx, K. ve Engels, F. (2010) *Alman İdeolojisi* (Feuerbach), (Çev. Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları, 7. Basım.
- Notos-Öykü (2008) *Yüzyılın 40 Romancısı*, Sayı 8, Şubat-Mart 2008.
- Orwell, G. (1989) *Animal Farm* (A Fairy Story), London: Penguin Books.
- Orwell, G. (1995) *Hayvan Çiftliği* (Domuzlar Diktatoryası), (Çev. Rasim Özdenören), İstanbul: Nehir Yayınları.
- Orwell, G. (2004) *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, (Çev. N. Akgören), 7. Basım, İstanbul: Can Yayınları.
- Ülgener, F. S. (2006) *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Zamyatin, Y. (2011) *Biz*, (Çev. F. Tülek), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım.
- Zileli, G. (2009) *Salud, George Orwell!*, <http://www.gunzileli.com/2011/09/09/salud-george-orwell/>, 28.03.2012